

Uluslararası
Uygur Araştırmaları Dergisi
2017/9

Levent Doğan, *Uygur Türkçesi Grameri*, İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları, 2016, 295 s.

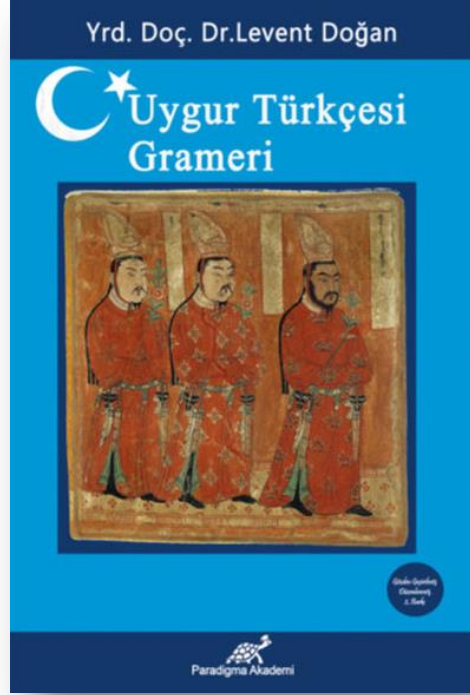
Erkan HİRİK*

Uygur adı Çin kaynaklarında farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu kaynaklarda Kao-ch'e, Yüanho, Wu-hu, Wu-ho, Vei-ho, Hui-ho, Hui-hu" gibi pek çok şekilde Uygurlardan bahsedilmektedir (Doğan 2016: xiii). Köktürk yazıtlarında Uygurlardan ilk kez 716~717 yılına denk gelecek şekilde Uygur İlteberi'nin ismi vasıtasıyla bahsedilmiştir. Uygur adına Karabalgasun, Şine-Usu, Tes II, Suci, İyme 1 ve Şivet-Ulan yazıtlarında da rastlanılmaktadır. Ayrıca bunlardan başka, 1283 Numaralı Pelliot yazmaları içinde, 787-843 yılları arasında Tibet'e giden beş Uygur elçisinin raporları münasebetiyle, Uygur adı Tibetçe Ho-yo-hor şeklinde yazılmıştır (Gömeç 1999: 11-12). Uygurlar, 744-840 yılları arasında hüküm sürmüş ve Uygur adı bu dönemde devlet adı hâline gelmiştir.

Uygurlar günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan Uygurların yaşadığı bu coğrafyada Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi ile eserler verilmiştir. Böylece Uygurlar bugün de zengin bir edebî dile, edebiyata ve oldukça canlı kültür hayatına sahiptir. Bugün dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan yaklaşık 25 milyon¹ Uygur bulunmaktadır. Bu durum günümüz Uygur dilinin ve kültürünün önemini göstermesi bakımından oldukça dikkate değerdir.

Bugünkü Uygurların kullandığı Yeni Uygur Türkçesinin Türk lehçelerindeki yeri birçok araştırmacının tasnifinde gösterilmektedir. Yeni Uygur Türkçesi, Radloff'un tasnifine göre Doğu diyalektlerinden Abakan diyalektiğinde; Samoyloviç'in tasnifine göre II. d- grubu (Uygur Kuzey Doğu), z- alt grubunda; Räsänen'in tasnifine göre III. Kuzey-Doğu grubu, z- alt grubunda; Benzing'in tasnifine göre Doğu Türkçesi (Uygur) grubunda; Menges'in tasnifine göre Orta Asya grubunda; Talat Tekin'in tasnifine göre ise IX. Tağlıq grubunun içerisinde gösterilmektedir (Tekin 1989: 141-168).

Türk dünyası içerisinde oldukça önemli bir konumda bulunan Uygurlar ve onların dilleri ile ilgili çalışmalar, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı önem kazanmaktadır. Bu

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir-TÜRKİYE, E-posta: erkanhirik@gmail.com

¹ bk. <http://www.uyghurcongress.org/en/?p=483> (Erişim Tarihi 16.03.2017)

bağlamda ikinci baskısı genişletilerek *Levent Doğan* tarafından hazırlanan *Uygur Türkçesi Grameri* adlı eser, ayrı bir önem kazanmaktadır.

Doğan tarafından hazırlanarak Eylül 2016'da basımı gerçekleştirilen eser, günümüz Uygur Türkçesinin *ses, şekil ve cümle bilgisini* ele almaktadır.

Eser, *Söz Başında* bahsedildiği üzere aslında iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü gramer incelemelerinden, ikinci bölümü ise Yeni Uygur Türkçesi metinlerinden örnekler oluşturmaktadır. Her ne kadar eser, temelde iki bölümde ele alınabilir mahiyette olsa da gramer incelemesi olarak temel üç bölümden meydana gelmektedir. Bu üç bölümden önce ise temel bilgi vermek maksatlı bir *giriş* bulunmaktadır.

Çalışmanın *Giriş (s.23-27)* bölümünde, *Uygur Türkçesi ve Alfabe* başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Burada Uygur Türkleri, Uygur Türkçesi, Uygurların yaşadıkları coğrafya ve onların kullandıkları alfabeler hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir. Eserin bu giriş bölümünden sonra gramer incelemesinin yapıldığı bölümler gelmektedir. Gramer incelemeleri kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır.

Gramer incelemelerinin ilk bölümünü *Ses Bilgisi* oluşturmaktadır. Doğan, bu bölümde öncelikle sesleri *ünlüler ve ünsüzler* olmak üzere ayırmış, ünlüler ile ilgili olarak ünlü değişmelerine ve ünlü uyumlarına yer vermiştir. Bu ünlü değişmeleri ve uyumları kendi içerisinde alt başlıklarla tekrar ele alınmıştır. *Ses Bilgisi* bölümünün *ünsüzler* başlıklı kısmında yazar, benzeşme, ünsüz uyumu, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, kaynaşma, ikizleşme ve tekleşme, hece yutulması ve yer değiştirme başlıklarıyla Uygur Türkçesini incelemiştir.

Çalışmanın gramer incelemesi kısmının ikinci bölümünü *Şekil Bilgisi* oluşturmaktadır. Eserin bu bölümünde Uygur Türkçesinin şekil özelliklerine değinilmiştir. Şekil bilgisi bölümünü sırasıyla *isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, fiiller, edatlar, bağlaçlar ve ünlemler* oluşturmaktadır. Doğan'ın şekil bilgisi bölümünü bu şekilde sınıflandırması kelimelerin cümle içindeki görevlerini ölçüt aldığını göstermektedir. Bahsi geçen bu başlıklarda örnekler üzerinde çözümlenmeler yapılmış ve konu anlaşılır hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Kitaptaki gramer incelemelerinin üçüncü kısmını ise "Cümle Bilgisi" oluşturmaktadır. Uygur Türkçesinin cümle yapısının incelendiği bu bölümde örnek cümleler çözümlenerek Uygur Türkçesinin cümle bilgisi anlatılmaya çalışılmıştır. Cümle bilgisi, kendi arasında iki ana başlığa ayrılmıştır. Birinci başlıkta kelime grupları gösterilmiş, ikinci başlıkta ise cümle türleri anlatılmıştır. Kelime grupları *isim tamlaması, sıfat tamlaması, edat grubu, bağlama grubu, tekrar grubu, isim fiil grubu, sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu, unvan grubu, birleşik fiil grubu* olarak, cümleler ise *yapılarına, yüklem türüne, yüklem yerine, anlamına göre cümleler* olmak üzere ele alınmıştır. Eserde bu bölümle birlikte Uygur Türkçesinin gramer incelemesi tamamlanmış olmaktadır.

Çalışmanın son bölümü ise Uygur Türkçesi konusunda örnek metin sağlama konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Öncelikle Arap harfli Uygur Türkçesi metinleri verilmiş, daha sonra bu metinler transkripsiyonlu olarak gösterilmiştir. Son olarak da bu metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Örnek olarak verilen bu metinler hikâye, roman, şiir, fıkra ve Uygur Atasözlerinden oluşmaktadır. Bu bölüm Uygur Türkçesi konusunda okuma ve aktarma çalışması yapmak isteyen öğrenci/araştırmacılara büyük katkı sağlamaktadır.

Metinlerin yer aldığı bölümden sonra gelen *Kaynakça* kısmında yazar bu çalışmanın oluşturulmasında faydalandığı kaynakları sıralamıştır.

Tüm bunlardan sonra eserin titizlikle hazırlandığını söylemek, Uygur Türkçesini temel olarak öğrenmek isteyen öğrencilere büyük katkılar sağlayacağını belirtmek gerekmektedir. Ders kitabı mahiyetindeki bu çalışma, Türkoloji'ye hizmet eden bütün

lisans/yüksek lisans seviyesindeki bölümlerde Yeni Uygur Türkçesinin öğretilmesinde ders aracı olarak kullanılabilir.

Emek harcanarak titizlikle hazırlanan bu eseri, bilim âlemine sunduğu için *Yrd. Doç. Dr. Levent Doğan*'a ne kadar teşekkür etsek azdır.

Kaynaklar

DOĞAN, Levent (2016). *Uygur Türkçesi Grameri*, İstanbul: Paradigma Akademi.

GÖMEÇ, Sadettin (1999), *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TEKİN, Talat, (1989), "Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi", *Erdem*, 5/13, ss. 141-168.